İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 20, 2012, s. 87-105

MİR'ÂT-I MECELLE'DE BELİRTİLEN MECELLE KAYNAKLARI

Doç. Dr. Kemal Yıldız*, Tayyip Nacar**

The Sources of Majallah that Stated in *Mir'at al-Majallah*

Mecelle is the first civil code of the Islam world. The committee that prepares the codes relied on the respected sources of the Hanefi sect. However, there isn't either any explicit information on the identity of these sources supposedly used in the text or any citations to these books in the studies done by the committee members. Mesut Efendi who was the Mufti of Kayseri province investigates the reference sources in the Mecelle in his book titled as Mir'ât-ı Mecelle. Regarding one hundred and fifty sources listed in Mir'ât-ı Mecelle, this article aims to describe how extensively these sources used in the Mecelle and also identify the authors of these references.

Key words: Mecelle, Mir'ât-ı Mecelle, the mufti of Kayseri Mesut Efendi, the sources of the Hanafi sect

GİRİŞ

Tanzimat'tan sonra Osmanlı'da birçok alanda Batı eksenli hareketler gerçekleşmiştir. Bunlardan birisi yargı alanıdır. Yargı alanındaki değişikliklerin esasında şüphesiz ihtiyaç duyulan bazı altyapı çalışmalarındaki eksiklikleri giderme ve sosyal adaleti sağlama gayesi güdülmüştür ama Batılı güçlerin baskısı küçümsenemeyecek derecede etkili olmuştur. Bu çerçevede özellikle şahsî hukuk dışında kalan ceza, usûl ve ticaret alanlarında peyderpey Batı'dan kanunlar iktibas edilmiş ve bu kanunların uygulanması için Nizâmiye ve Ticaret mahkemeleri kurulmuştur[1].

Yeni kurulan bu mahkemeler her ne kadar ilgi alanlarına girmese de bazen Şer'î davalara da bakmak durumunda kalmışlardır. Ne var ki bu mahkemelerin hakimleri Şer'î hükümleri bilme konusunda çoğu zaman yetersizlik yaşıyor, Şer'î mahkeme hakimleri ise Hanefî mezhebi külliyatından sahih görüşleri çıkarıp uygulamada zorluklarla karşılaşıyorlardı. Mecelle mazbatasında işaret edilen bu gibi sebeplerin tesiri ve sınırlı da olsa bazı alanlarda kanun birliğini sağlamak amacıyla Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye tedvin edildi[2].

* Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi. email: kemal.yildiz@marmara.edu.tr

** Öğretim Görevlisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. email: tayipnacar44@hotmail.com

1 Geniş bilgi için bk: Bozkurt, Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Ankara 1996, s.116-126; Mehmet Akif Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", *DİA*, Ankara 2003, c.28, s.231-235.

2 Mecelle Mazbatası ilgili kısım için bk. Mesud Efendi, *Mir'ât-ı Mecelle*, Matbaa-yı Osmanî, İstanbul 1299/1881, s.4.

Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, Osmanlı Devleti ve İslam aleminin ilk medeni kanunudur. 1869-1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında kurulan ve alanında uzman kişilerden oluşan Mecelle Cemiyeti tarafından hazırlanmıştır. Hanefî mezhebi çerçevesinde, mezhepte amel edilen sahih görüşler esas alınmıştır. Borçlar, kısmen eşya ve şahıs hukuku hükümlerini ihtiva etmektedir.

Mecelle, elli yedi yıl Osmanlı topraklarında yürürlükte kalmıştır. Sağlam ve teknik bir üsluba sahiptir. Metodundaki orijinallik ve yerli oluşu ile ulemâ ve rüesanın takdirini kazanmış ve İslâm aleminde yapılmak istenen kanunlaştırma faliyetlerine öncülük etmiştir.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye üzerine bir çok çalışma yapılmıştır[3]. 1877 yılında Kayseri müftüsü olan Mesud Efendi, bu kanunu oluşturan maddelerin kaynaklarını bilmek ve görmek isteyenlere kolaylık sağlasın diye Fıkıh kitaplarını tarayıp her maddenin altına bu kitaplardan bulduğu kaynak metinleri bazen aynen, bazen de özet olarak kaydetmek suretiyle Mir'ât-ı Mecelle ismini verdiği bir eser telif etmiştir. Biz de bu eserde tespit edilmiş olan Mecelle'nin kaynaklarını yazarlarıyla birlikte ilim dünyasına tanıtmak istedik.

Mir'ât-ı Mecelle'de gösterilen kaynaklar bazen sadece yazarın meşhur ismiyle, bazen yazar ve eserin meşhur ismiyle, bazen sadece eserin meşhur ismiyle gösterilmiştir. Biz bu çalışmada, Mir'ât-ı Mecelle'deki kaynakları, orada geçtiği şekliyle aldıktan sonra eserlerin ve yazarların isimlerini tam olarak vererek vefat tarihlerine göre kronolojik bir şekilde sıraladık.

I. MESUD EFENDİ VE MİR'AT-I MECELLE

Her şeyden önce Mir'at-ı Mecelle'nin yazarı hakkında ulaşabildiğimiz bilgileri buraya almanın isabetli olacağını düşünüyoruz. Daha sonra temel özellikleriyle Mir'at-ı Mecelle'yi tanıtacağız.

A-Mesud Efendi'nin Hayatı

Mesud Efendi, Kayseri'ye bağlı Ağırnas (Mimar Sinan) köyünde dünyaya geldi. İlk öğrenimini doğduğu köyde tamamladıktan sonra Kayseri Câmi-i Kebir dersiâmı olan ve burada 30 yıl ders vererek yüzlerce talebe yetiştiren Hacı Torun Efendi'den (ö. 1799-1885)[4] icazet aldı. 1877 yılında Kayseri müftüsü oldu. Ardından İstanbul'a taşınıp Mekke payesi aldı ve Mûzıkâ-i Hümâyun Mektebi'nde Arapça muallimliği yaptı. Ramazan 1311(Mart 1894) tarihinde vefat eden Mesud Efendi Beşiktaş'ta Yahya Efendi Dergahı haziresine defnedildi[5].

3 Cumhuriyetten önce ve sonra Mecelle üzerine yapılan çalışmaları topluca görebilmek için bk. Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle,* İstanbul 1973; Osman Kaşıkçı, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle,*Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1997; Sami Erdem, "Türkçe'de Mecelle Literatürü", *TALİD*, c. 3, sy. 5, İstanbul 2005, s. 673-722.

4 Ahmet Madazlı, "Hacı Torun Efendi", *DİA*, XIV, 498-499.

5 Ferhat Koca, "Mesud Efendi", *DİA*, XXIX, 344-345.

B-Mir'at-ı Mecelle

Mesud Efendi'nin bilinen tek eseri, çalışmamızın konusunu teşkil eden *Mir'ât-ı Mecelle*'dir.

Mir'at-ı Mecelle'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla İstanbul 1299 ve 1302 tarihli baskıları bulunmaktadır. Çalışmamızda esas aldığımız baskı Muharrem 1299 (Kasım 1881) yılında Matbaa-yı Osmanî'de basılmıştır. Kitap, fihrist bölümü hariç 870 sayfadan ibaretttir. Eserin bölümlerini şu şekilde tanıtabiliriz:

1. Fihrist Bölümü

Fihrist bölümü üçe ayrılmıştır:

a. Fihrist-i Mir'ât-ı Mecelle: Mecelle'yi oluşturan kitapların (bölüm) başlangıç sayfalarını gösteren muhtasar fihrist. (Bir sayfa)

b. Fihrist-i Mir'ât-ı Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye: Mecelle maddelerinin konularına göre (bab ve fasıl) tasnifini gösteren detaylı fihrist. (On bir sayfa)

c. Kitabın basımında yapılan yanlışlıkların -sayfa ve satır belirtmek suretiyle- doğrularının belirtildiği bölüm. (Dört sayfa)

2. Mecelle Mazbatası

Mecelle Cemiyeti tarafından hazırlanıp 8 Zilhicce 1285 (29 Mart 1869) tarihinde Meclis-i Vükelâ'ya sunulan "Esbab-ı Mucîbe Mazbatası", olduğu gibi buraya alınmıştır. Bu mazbatada Mecelle'nin hazırlanmasına niçin ihtiyaç duyulduğu, hangi yöntemin takip edildiği, Mecelle'den önceki adliye teşkilatının durumu ve zamanın mevzuatı veciz bir şekilde özetlenmiştir. (Yedi sayfa)

3. Kitabın Tanıtımı

Bu bölümde, muhtemelen kitabın basımını yapan kuruluş tarafından kitabın muhteva ve öneminden bahseden, basım yılı, yeri ve tarihini belirten kısa bilgi verilmiştir. Eserin Mecelle Cemiyeti tarafından gözden geçirildiği ve takdire şayan bulunduğu ifade edilmiştir. (Bir sayfa)

Eserin Mecelle Cemiyeti tarafından gözden geçirilmiş olduğu ve takdir gördüğü bilgisi, eserde geçen kaynakların Mecelle için birinci derece kaynaklar olduğunu söylemek açısından oldukça önemlidir.

4. Müellifin Takdimi

Müellif, hamdele, salvele ile başlayan takdiminde eserini zamanın padişahına arz ettiğini belirterek ona medhiyede bulunmuş ve bu eseri telif gâyesini şu şekilde ifade etmiştir:

"Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de münderic ve mündemic bulunan mesâil-i fıkhiyyeden, me'hazlerinin zabt ve telfiki, bil-cümle aktar-ı İslâmiyye'de vaki' hükkâm ve müftîlerin ve be tahsîs ibaresine âşina bulundukları cihetle müracaat buyuracak zevat-ı zevi'l-ihtiramın pek çok fevaidini müntic olacağı bedihi bulunduğu ve hîn-i iftâda zeyl-i fetvâya me'haz meselenin ketbi ve inde'l-iştibah mahalline nazar kılınmaklığın sühuletine mebnî mesail-i mebhûs-i anhânın kütüb-i fıkhiyye-i mu'tebereden me'hazlerini bi ibaretiha ahz ve terkim ve Mir'ât-ı Mecelle namiyle bi't-tevsim…" (Bir sayfa)

5. Mecelle Maddeleri ve İşaret Edilen Kaynakların Zikredilmesi

Bu bölümde, önce Mecelle maddeleri Osmanlıca olarak zikredilmiş daha sonra bu maddelerin dayandığı fıkıh metinleri bazen olduğu gibi, bazen de özet halinde Arapça olarak bölüm ve kitap isimleri zikredilmek suretiyle kaydedilmiştir. (s.11-s.856 arası) Kaynak verilen eserler genel olarak parantez içerisinde eserlerin veya müelliflerin meşhur künyeleri (örnek: Gunye, Hindiyye, Kadıhan, Sadru'ş-Şeria vb.) şeklinde kısaca belirtilmiştir.

Eserlerin bir kısmı, bazen özgün isimleriyle bazen de müelliflerin isimleri ile zikredilmiştir (örnek: Itkânî, Gâyetu'l-beyân). Bir maddede farklı kitaplar kaynak verildiğinde eğer ibareler aynı ise fıkhî metin kaydedildikten sonra şu kitapta da aynı şekildedir (keza fi'l-Hindiyye) şeklinde sadece söz konusu kitap veya kitapların ismi zikredilmiştir.

Referans verilen eserlerin maddelerde kullanım yoğunluğunu şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1. 100 ve üzeri maddede referans verilen eserler: Fetâvâ-yı Hindiyye, Mecmau'l-enhur, Mülteka, Fetâvâ-yı Kâdîhan gibi. Bu eserlerin sayısı 12'dir.

2. 50 ile100 arası maddede referans verilenler: Hulasetu'l-fetâvâ, ez-Zehîre, Cami'u'l-füsûleyn ve Bedâi'u's-sanâi' gibi. Bu eserlerin sayısı 8'dir.

3. 10 ile 50 arası maddede referans verilenler: Bahru'r-râik, Behçetu'l-Fetâvâ, Fetâvâ-yı Feyziyye, Hamevî gibi. Bu eserlerin sayısı 35'tir.

4. 10 ve daha az maddede referans verilenler: Cevâhiru'l-fetâvâ, Kâriu'l-Hidâye, Mecma'u'l-fetâvâ, Fetâvâ'l-kübra gibi. Bu eserlerin sayısı 96'dır.

Mecelle'de bulunan 1851 madde'nin 186'sı için kaynak verilmemiştir. Referans verilen eserlerin kullanım yoğunluğunu gösteren tablo makalenin sonuna eklenmiştir.

Mesud Efendi eserini şu duygularla nihayetlendirmiştir:

"Mecelle'nin kaynaklarına dair yaptığımız nakiller Allah (c.c.)'ın izniyle Anadolu'nun Kayseri vilayetinde –Allah (c.c.) bütün belalardan onu korusun- sona erdi. Benden sadır olan kusur ve hataları affetmesini, Allah (c.c.)'dan diliyorum. Zilkade 1298/Eylül 1881.

Şan ve şeref Allah (c.c.)'ındır"[6]

6 Mesud Efendi, *Mir'ât-ı Mecelle*, 855.

7. Ekler Bölümü

1. Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'den Kitab-ı Beyyinat Hakkında Bazı Vesâyâyı Şamil Müzekkere-i Adliye: Bu bölümde Mecelle'nin yürürlüğe giren sabık on dört kitabı gibi kitab-ı beyyinatın dahi Şer'î mahkemelerde olduğu gibi Nizamiye mahkemelerinde de aynen uygulanması gerektiği belirtilmiş ve uygulamaya dair bazı kapalı mevzular izah edilmiştir. (s.858-s.859)

2. Bilâ-beyyine Mazmûniyle Amel ve Hüküm Câiz Olabilecek Sûrette Senedât-ı Şer'iyyenin Tanzîmi Hakkında Ta'limât-ı Seniyye: Şer'i senetlerle ilgili farklı meseleleri yirmi beş maddede açıklığa kavuşturan bölüm olup 4 Cumadelüla 1296 (26 Nisan 1879) yılında tanzim olunmuştur. (s.860-s.867)

3. Ta'lim-i usûl-i tahlîf (Yemin usûlü ile ilgili düzenleme): Mecelle'deki yeminle ilgili bölüme ek olarak mahkemelerde davalar ve taraflarla ilgili yemin usûlünü çeşitli uygulama ve olaylar muvacehesinde düzenleyen bölümdür. (s.867-s.870)[7]

II. MECELLE'NİN KAYNAKLARI

Bu bölümde, Mir'ât-ı Mecelle'de Mecelle adına referans verilen kaynaklar yazarlarıyla birlikte kronolojik olarak sıralanmıştır. Her bir eser ve yazarla ilgili müracaat edilebilecek eserleri dipnotlarda göstermenin metinde aşırı bir yoğunluğa sebep olacağı düşüncesiyle onları makale sonunda topluca göstermeyi tercih ettik. Hakkında çok sınırlı bilgiye ulaşabildiğimiz veya karışıklığa sebep olabileceği kanaatinde olduğumuz sekiz eser için bulunduğu yerde dipnot gösterdik.

1. *Kitabu'l-Asl (el-Mebsût)*: Ebû Abdullâh Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805)

2. *el-Câmiu's-sağîr*: Ebû Abdullâh Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805)

3. *el-Câmiu'l-kebîr*: Ebû Abdullâh Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805)

4. *ez-Ziyâdât*: Ebû Abdullâh Muhammed b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (ö. 189/805)

5. *Edebü'l-Kâdî;* Ahmed b. Ömer eş-Şeybânî el-Bağdâdî el-Hanefî el-Hassaf (ö.261/874)

6. *el-Kâfî*: Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mervezî el-Belhî el-Hâkim eş-Şehîd (ö. 334/945)

7. *el-Müntekâ*: Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mervezî el-Belhî el-Hâkim eş-Şehîd (ö. 334/945)

8. *Fetâva'n-nevâzil (Kitâbu'n-nevâzil)*: Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî (ö. 373/983 veya 393/1003)

7 Burada geçen üç ek hakkında kısa bir değerlendirme için bk. Erdem, *age*, s.676.

9. *Hizânetu'l-fıkıh*: Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî (ö. 373/983 veya 393/1003)

10. *Fetâvâ-yı Ebü'l-Leys:* Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî (ö. 373/983 veya 393/1003)

11. *Kitâbu'l-uyûn (Uyûnu'l-mesâil fî fürûi'l-Hanefiyye)*: Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî (ö. 373/983 veya 393/1003).

12. *el-Kudûrî (el-Muhtasar)*: Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî (ö. 428/1037)

13. *Ahkâm-ı Nâtıfî*: Ebü'l Abbas Ahmed b. Muhammed b. Amr en-Nâtıfî et-Taberî (ö. 446/1054).

14. *el-Mebsût*: Ebû Bekr Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed Şemsü'l-eimme es-Serahsî (ö. 483/1090)

15. *Hâherzâde (el-Mebsût)*; Hâherzade Ebu Bekir Muhammed b el-Hüseyn b. Muhammed el-Buhârî (ö.483/1090)

16. *Hizânetu'l-ekmel*: Ebû Abdullah Yusuf b. Ali b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 522/1128)

17. *Şerhu't-Tahâvî (Şerhu Muhtasari't-Tahâvî)*: Ali b. Muhammed b. İsmail el-İsbicâbî es-Semerkandî (ö. 535/1140).

18. *el-Fetâva'l-kübrâ*: Ebû Muhammed Hüsâmüddîn Ömer b. Abdulaziz b. Ömer b. Mâze es-Sadru'ş-Şehîd (ö. 536/1141)

19. *el-Fetâva's-suğrâ*: Ebû Muhammed Hüsâmüddîn Ömer b. Abdulaziz b. Ömer b. Mâze es-Sadru'ş-Şehîd (ö. 536/1141)

20. *Vâkı'âtü'l-Hüsâmî (el-Ecnâs*): Ebû Muhammed Hüsâmüddîn Ömer b. Abdulaziz b. Ömer b. Mâze es-Sadru'ş-Şehîd (ö. 536/1141)

21. *Umdetu'l-fetâvâ (Umdetu'l-müftî ve'l-müsteftî)*: Ebû Muhammed Hüsâmüddîn Ömer b. Abdulaziz b. Ömer b. Mâze es-Sadru'ş-Şehîd (ö. 536/1141)

22. *Şerhu Edebi'l-Kâdî*, Ebû Muhammed Hüsâmüddîn Ömer b. Abdulaziz b. Ömer b. Mâze es-Sadru'ş-Şehîd (ö.536/1141)

23. *Tuhfetu'l-fukahâ*: Ebû Bekr Alâuddîn Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî (ö. 538/1144)

24. *el-Velvâliciyye (el-Fetâva'l-Velvâliciyye)*: Ebü'l-Feth Zahiruddin Abdurreşid b. Ebî Hanife b. Abdurrezzak el-Velvâlicî (ö. 540/1146)

25. *Hulâsatu'l-fetâvâ*: İftihâruddin Tahir b. Ahmed b. Abdurreşid el-Buhârî (ö. 543/1147)

26. *Cevâhiru'l-fetâvâ*: Ebü'l-Fadl Rükneddin Abdurrahman b. Muhammed b. Emirveyh el-Kirmânî (ö. 543/1149)

27. *el-Mültekât fi'l-fetâvâ*: Ebü'l-Kâsım Nâsırüddîn Muhammed b. Yusuf b. Muhammed b. Alî el-Hüseynî el-Medenî es-Semerkandî (ö. 556/1161)

28. *Muhîtu's-Serahsî (el-Muhîtu'r-Radevî)*: Ebû Abdillâh Radıyyüddîn Burhânü'l-İslâm Muhammed b. Muhammed es-Serahsî et-Tûsânî (ö. 571/1176)

29. el-*Fetâvâ'l-Attâbiyye*: Ebû Nasr Zeynüddin Ahmed b. Ömer el-Attâbi el-Buhârî (ö. 586/1190)

30. *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*: Alâuddîn Ebûbekr b. Mesud b. Ahmed el-Kâsânî (ö. 587/1191)

31. *Fetâvâ-yı Kâdîhan*: Fahruddîn Hasan b. Mansur b. Mahmud el-Özkendî el-Fergânî (ö. 592/1196)

32. *Bidayetü'-l-mübtedî*: Ebü'l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebûbekr b. Abdülcelîl el-Ferğânî el-Merğinânî er-Rişţânî (ö. 593/1197)

33. *el-Hidâye*: Ebü'l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebûbekr b. Abdülcelîl el-Ferğânî el-Merğinânî er-Rişţânî (ö. 593/1197)

34. *et-Tecnis ve'l-mezid fi'l-fetâvâ*: Ebü'l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebûbekr b. Abdülcelîl el-Ferğânî el-Merğinânî er-Rişţanî (ö. 593/1197)

35. *Muhtârâtu'n-nevâzil*: Ebü'l-Hasan Burhânüddin Ali b. Ebûbekr b. Abdülcelîl el-Ferğânî el-Merğinânî er-Rişţânî (ö. 593/1197)

36. *es-Sirâciyye (el-Feraizu's-Sirâciyye)*: Ebû Tâhir Siracuddîn b. Muhammed b. Abdurreşid es-Secâvendî (ö. 596/1200)

37. *el-Muhîtu'l-Burhânî*: Burhânüddîn (Burhânüşşerîa) Mahmud b. Ahmed el-Buhârî el-Merğinânî (ö. 616/1219)

38. *Zahîretu'l-fetâvâ (ez-Zahîra*): Burhânüddîn (Burhânüşşerîa) Mahmud b. Ahmed el-Buhârî el-Merğinânî (ö. 616/1219)

39. *el-Yenabi' fi ma'rifeti'l-usûl ve't-tefari' (Kudûrî şerhi)*: Ebu Abdullah Reşidüddin Mahmud b. Ramazan er-Rûmî (h. 616 yılından sonra vefat etmiştir[8].)

40. *ez-Zahîriyye (el-Fetâva'z-Zahîriyye)*: Ebûbekr Zahîrüddîn Muhammed b. Ömer el-Buhârî (ö. 619/1222)

41. *el-Füsûlü'l-Üsrûşeniyye*; Ebu'l-Feth Muhammed b. Hüseyin b. Ahmed Mecdüddin el-Üsruşenî (632/1235)

42. *Münyetü'l-müftî*: Yûsuf b. Ebi Said Ahmed es-Sicistânî (ö. 639/1240).

43. *el-Ahsiketî (el-Müntehâb fi usûli'l-mezheb)*: Ebû Abdillah Hüsâmüddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ahsikesî (ö. 644/1246-47)

---

8 DİB İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi 25 ve 95 numaralarda kayıtlı yazma eserdir. Halep'te Helaviye medresesinin müderrisi olduğu belirtilen İbn Ramazan er-Rûmî, Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ını şerh etmiş ve *el-Yenâbi' fi ma'rifeti'l-usûl ve't-tefari'* ismini vermiştir. İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c.II, s.405.

44. *Yetimu'd-dehr fi fetâvâ ehli'l-asr*: Alâuddîn Muhammed b. Mahmud et-Tercümanî el-Harezmî (ö. 645/1247)

45. *Telhîsu'l-Câmi'i'l-kebîr*: Ebû Abdillah Sadruddîn Muhammed b. Melik Dâvud el-Hılatî (ö. 652/1254)

46. *el-Kunye (el-Kunyetu'l-Münye li tetmîmi'l-Gunye)*: Ebû'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmud b. Muhammed ez-Zâhidî el-Ğazminî (ö. 658/1260)

47. *el-Havi'z-Zâhidî*: Ebû'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmud b. Muhammed ez-Zâhidî el-Ğazminî (ö. 658/1260)

48. *el-Müctebâ*: Ebû'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmud b. Muhammed ez-Zâhidî el-Ğazminî (ö. 658/1260)

49. *el-Füsûlu'l-İmâdîyye*: Ebü'l-Feth Zeynüddîn Abdurrahman b. Ebûbekr İmâdüddîn b. Ali el-Merğinânî (ö. 670/1271)

50. *el-İhtiyâr li ta'lili'l-Muhtâr*: Ebü'l-fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mevsîlî (ö. 683/1284)

51. *el-Ğiyâsiyye (el-Fetâvâ'l-Gıyâsiyye)*: Davud b. Yusuf el-Hatîb (Yedinci asırdan önce)[9]

52. *el-Muğnî fi usûli'l-fıkh*: Ebû Muhammed Celâleddin Ömer b. Muhammed el-Hûcendî el-Habbâzî (ö. 691/1292)

53. *Mecmau'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn*: Muzafferüddîn Ahmed b. Ali b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî, İbnu's-Sâ'âtî (ö. 694/1295)

54. *Tehzîbu'l-vâkıât fi'l-fürû:* Cemalüddin Ahmed b. Ali el-Hanefî el-Kalânîsî (ö. 704/1304)

55. *Kenzü'd-dekâik*: Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî (ö. 710/1310)

56. *Menâru'l-Envâr*: Ebü'l-Berekât Hafızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî (ö. 710/1310)

57. *en-Nihâye*: Hüsamüddin Hüseyin b. Ali b. Haccâc es-Siğnâkî (ö. 711/1311)

58. *Nisabu'l-ihtisâb*: Ömer b. Muhammed b. 'Avvad es-Senâmî el-Hanefî (Yedinci asrın ortalarında doğmuş sekizinci asrın ilk çeyreğinde ölmüş olması kuvvetle muhtemeldir[10].)

59. *Hizânetu'l-müftîn*: Hüseyin b. Muhammed es-Semenkânî (es-Sem'âni) (ö. 8./14. asır)

---

9 *Fetâvâ İbn Nüceym* ile birlikte basılmıştır. el-Matbaatü'l-Emiriyye, Bulak, t.y. İbn Nüceym ve *Fetâvâ-i Tatarhaniyye*'den önceki bir zamanda kaleme alınmıştır. Yazar eserini Sultan Ebu'l-Muzaffer Gıyaseddin el-Yemîn'e takdim ettiği için "*el-Fetâvâ'l-Giyasiyye*" ismini vermiştir.

10 Merizen Saîd Merizen 'Asîrî, *Nisâbu'l-ihtisâb* eserinin Giriş kısmı, s.17-23, Mektebetu et-Talibi'l-Câmii, Mekke 1986; Ayrıca bk. M. İzzi Dien, *The Theory and the Practice of Market Law in Medieval Islam A Study of Kitâb Nisâb al-Ihtisâb of 'Umar b. Muhammad al-Sunâmî* (fl. 7th-8th/13th-14th Century), [Wiltshire] : E.J.W. Gibb Memorial Trust, 1997.

60. *Tebyînu'l-hakâik*: Ebû Muhammed Fahrüddîn Osman b. Ali ez-Zeylaî (ö. 743/1343).

61. *Sadruşşerîa (Tenkîhu'l-usûl)*: Ubeydullah b. Mesud b. Ömer b. Ubeydullah b. Mahmud el-Mahbûbî el-Buhârî, Sadruşşerîa es-Sânî (ö. 747/1347)

62. *Mi'râcu'd-dirâye ila şerhi'l-Hidâye*: Kıvâmuddîn Muhammed b. Ahmed el-Kâkî el-Hûcendî es-Sincarî (ö. 749/1348)

63. *Ğâyetu'l-beyân ve nâdiretu'l-akrân*: Kıvâmüddîn Emir Kâtib b. Emir Ömer b. Emir Gâzi el-Farabî el-Itkânî (ö. 758/1357)

64. *el-Kifâye fi şerhi'l-Hidâye*: Celalüddîn b. Şemsüddîn el-Harezmî el-Kurlânî (ö. 767/1366).

65. *Manzumet-u İbn Vehbân (Kaydu'ş-şerâid ve nazmu'l-ferâid*): Ebû Muhammed Eminüddîn Abdulvehhâb b. Ahmed b. Vehbân ed-Dimaşkî (ö. 768/1367)

66. *Şerhu'l-Vehbâniyye ('İkdü'l-kalâ'id fî halli Kaydi'ş-şerâid):* Ebû Muhammed Eminüddîn Abdulvehhâb b. Ahmed b. Vehbân ed-Dimaşkî (ö. 768/1367)

67. *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*: Feridüddîn Âlim b. el-Alâ (ö. 768/1384)

68. *el-'İnâye şerhu'l-Hidâye*: Ekmelüddin Muhammed b. mahmud b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısrî (ö. 786/1384)

69. *es-Sirâcu'l-vehhâc*: Ebûbekr b. Ali b. Muhammed el-Abbâdi el-Yemenî, el-Haddâd (ö. 800/1397)

70. *el-Cevheretu'n-neyyire*: Ebûbekr b. Ali b. Muhammed el-Abbâdi el-Yemenî, el-Haddâd (ö. 800/1397)

71. *et-Ta'rîfât*: Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413)

72. *Şerh-u Mecmai'l-bahreyn*: İzzüddîn Abdullatif b. Abdulaziz b. Melek (Firişte) (ö. 821/1418'den sonra).

73. *Câmiu'l-füsûleyn*: Bedrüddîn Mahmud b İsrail b. Abdulaziz İbn Kâdî Simavne (ö. 823/1420)

74. *et-Teshîl*: Bedrüddîn Mahmud b İsrail b. Abdulaziz İbn Kâdî Simavne (ö. 823/1420)

75. *el-Veciz li'l-Kerderî*[11]: Hafızüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihab b. Yusuf el-Harezmî el-Kerderî el-Bezzâzî (ö. 827/1424)

76. *el-Fetâva'l-Bezzâziyye (Câmiu'l-vecîz*): Hafızüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihab b. Yusuf el-Harezmî el-Kerderî el-Bezzâzî (ö. 827/1424)

11 On altı yerde el-Vecîz li'l-Kürdî veya li'l-Kerdî şeklinde belirtilen yazarın el-Kerderî olduğu kanaatindeyiz. Binaenaleyh baskıda bir yazım hatası olduğunu düşünüyoruz. Çünkü el-Kürdî nisbesini taşıyan ve el-Vecîz isimli bir esere sahip olan bir yazar bulamadık.

77. *Kâriülhidâye (Fetâvâ Kâriilhidâye)*: Ebû Hafs Siracüddîn Ömer b. Ali b. Faris el-Kinanî el-Kâhirî, Kâriülhidâye (ö. 829/1426)

78. *Muzmerât (Câmiu'l-muzmerât ve'l-müşkilât)*: Yusuf b. Ömer es-sûfî el-Bezzâr, Nebire-i Ömer (ö. 832/1429).

79. *Riyâzu'l-ezhâr fî celâi'l-ebsar*[12]: Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalani (ö. 852/1449)

80. *Şerhu'l-Hidâye (el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye)*: Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed b. Mûsa b. Ahmed b. Hüseyin b. Yusuf el-Aynî el-Ayıntabî (ö. 855/1451)

81. *Şerhu'l-kenz (Remzu'l-hakâik fi şerhi Kenzi'd-dekâik)*: Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin b. Yusuf el-Ayniî el-Ayıntabî (ö. 855/1451)

82. *Fethu'l-Kâdîr*: Kemâlüddîn Muhammed b. Abdulvahid b. Abdulhâmid b. Mesud el-Hümâm es-Sivasî el-İskenderî (ö. 861/1457)

83. *et-Tahrîr fi ilmi'l-usûl*: Kemalüddîn Muhammed b. Abdulvahid b. Abdulhâmid b. Mesud el-Hümâm es-Sivasî el-İskenderî (ö. 861/1457)

84. *eş-Şumunnî (Kemâlu'd-dirâye fi şerhi'n-Nukâye)*: Ebü'l-Abbas Takiyyüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Yahya eş-Şümunnî (ö. 872/1468)

85. *el-Hayâlî (Haşiye 'ala Şerhi'l-'Akâidi'n-Nesefiyye)*: Şemseddin Ahmed el-Hayâlî (ö. 875/1470).

86. *Câmiu'l-fetâvâ*: Kırk Emre Mehmed b. Mustafa el-Hâdimî (ö. 880/1475)

87. *Lisânu'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-Ahkâm*: Ebü'l-Velid Lisânüddîn Ahmed b. Muhammed, İbnu'ş-Şihne el-Halebî (ö. 882/1477)

88. *Dürer ve Ğurer (Düreru'l-hükkâm Şerh-u Ğureri'l-Ahkâm)*: Muhammed b. Feramuz b. Ali, Molla Hüsrev (ö. 885/1480)

89. *Mirkâtu'l-fıkh (Mirkâtu'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl)*: Muhammed b. Feramuz b. Ali, Molla Hüsrev (ö. 885/1480)

90. *el-Fevâkihu'l-Bedriyye fi'l-kadâya'l-hükmiyye*: Ebü'l-Yüsr Bedrüddîn Muhammed b. Halil (el-Ğars) el-Mısrî (ö. 894/1489)

91. *Hizânetu'r-ruvât*: Kâdî Cuken el-Hindî el-Gucuratî (ö. 920/1514)

92. *Şerhu'l-Vehbâniyye (Tafsîlu 'ikdi'l-ferîid (fevâid) bi-tekmîli Kaydi'ş-şerâid)*: Ebü'l-Berekât Seriyyüddîn Abdulberr b. Muhammed İbnu'ş-Şihne el-Halebî (ö. 921/1515).

93. *Müeyyedzâde (Mecma'u'l-fetâvâ), Müeyyedzâde Çöngü*: Abdurrahman b. Ali, Müeyyedzâde (ö. 922/1516).

12 Eserin yazması 000507 Topkapı Ahmed III Kitaplığında bulunmaktadır.

94. *el-Bircendî (Şerhu'n-Nukâye muhtasaru'l-Vikâye)*: Abdulali b. Muhammed b. Hüseyin el-Bircendî (ö. 932-34/1526).

95. *Resâil-ü İbn Kemal:* Şemsüddin Ahmed b. Süleyman b. Kemalpaşa, İbn Kemal (ö. 940/1534)

96. *el-Îzâh (Îzâhu'l-Islâh)*: Şemsüddin Ahmed b. Süleyman b. Kemalpaşa, İbn Kemal (ö. 940/1534)

97. *Şerhu'l-Vikâye*: Muhyiddin Muhammed b. Muslihiddin. Mustafa el-Kocevî, Şeyhzâde (ö. 950/1543).

98. *Mülteka'l-ebhur*: İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî (ö. 956/1549)

99. *el-Kuhistânî (Câmiu'r-rumûz)*: Şemsüddin Muhammed b. Hüsamüddin el-Horasânî el-Kuhistânî (ö. 962/1555)

100. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*: Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî (ö. 970/1563)

101. *el-Bahru'r-râik şerh-u Kenzi'd-dekâik*: Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî (ö. 970/1562)

102. *el-Fevâidü'z-Zeyniyye*: Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed b. Nüceym el-Mısrî (ö. 970/1562)

103. *Mecmûatü Dede Efendi*: Kara Dede İbrahim b. Bahş Dede Göngi (ö.975/1576)

104. *Fetâvâ-yı Ebussuûd Efendi*: Ebussuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574)

105. *Fetâvâ-yı Hâmidiyye*: Hâmid Mahmud Efendi (Çivizâde Damadı) (ö. 985/1577)

106. *Âdâbu'l-evsiyâ*: Fudayl Çelebi, Zenbillizâde (ö. 991/1583)

107. *Damânât-ı Fadliyye (ed-Damânât fi'l-fürû')*: Fudayl Çelebi Zenbillizâde (ö. 991/1583)

108. *Mecmau'l-fetâvâ*: Veli (Yegan) b. Yusuf el-İskilibî (ö. 998/1590)

109. *el-Vânî (Nakdu'd-Dürer)*: Muhammed b. Mustafa el-Gürânî el-Vanî, Vankulî (ö. 1000/1592).

110. *Tenvîru'l-ebsâr ve Câmiu'l-bihâr*: Şemsüddin Muhammed b. Abdullah b. İbrahim et-Timurtaşî (ö. 1004/1595)

111. *Minehu'l-ğaffâr*: Şemsüddin Muhammed b. Abdullah b. İbrahim et-Timurtaşî (ö. 1004/1595)

112. *et-Timurtâşî (el-Fetâvâ't-Timurtâşî)*: Şemsüddin Muhammed b. Abdullah b. İbrahim et-Timurtâşî (ö. 1004/1595)

113. *en-Nehru'l-fâik*: Siraceddin Ömer b. İbrahim b. Muhammed el-Mısrî (ö. 1005/1596)

114. *Fetâvâ-yı Üskübî (Muînu'l-müftî fi'l-cevâp ale'l-Müsteftî)*: Üskübî Pir Mehmed Efendi (ö. 1020/1611)

115. *Ramazan Şerhu Şerhi'l-Akâid min ilmi'l-Kilâm (Hâşiyetü'l-Akâid li Ramazan Efendi alâ şerhi'l-akâid)*: Ramazan b. Muhammed el-Hanefî Ramazan Efendi (ö. 1025/1616)[13]

116. *Damânât-ı Ğanîm (Mecmau'd-damânât)*: Ebû Muhammed Gıyasüddin Ganim b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 1032/1623)

117. *Melceu'l-kudât*: Ebû Muhammed Gıyasüddin Ganim b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 1032/1623)

118. *Azmîzade (Haşiye ale'd-Dürer ve'l-Gurer)*: Mustafa b. Pir Mehmed Azmizâde Haletî (ö. 1040/1631)

119. *Şürunbülâlî (Gunyetu zevi'l-ahkâm fi buğyeti Düreri'l-hükkâm)*: Ebü'l-İhlas Hasan b. Ammar el-Mısrî eş-Şürunbülalî (ö. 1069/1659).

120. *Risâletu'l-İbrâ'*: Ebü'l-İhlas Hasan b. Ammar el-Mısrî eş-Şürunbülâlî (ö. 1069/1659)

121. *Şerhu'l-Vehbâniyye*: Ebü'l-İhlas Hasan b. Ammar el-Mısrî eş-Şürunbülâlî (ö. 1069/1659)

122. *Mecmau'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*: Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhzâde Dâmâd (ö. 1078/1667)

123. *Fetâvâ-yı Hayreddin (el-Fetâva'l-Hayriyye fi nef'i'l-beriyye)*: Hayrüddin b. Ahmed b. Ali el-Eyyubî er-Remlî (ö. 1081/1671)

124. *Haşiyetu'l-Bahr (Muzhirü'l-hakâiki'l-hafiyye mine'l-Bahri'r-râik)*: Hayruddin b. Ahmed b. Ali el-Eyyubi er-Remlî (ö. 1081/1671)

125. *Abdulhalim (Dürer Haşiyesi) (el-Keşf bi-rumûzi'l-Gureri'l-ahkâm ve tenvîr-i Düreri'l-hükkâm)*: Abdulhalim b. Pir Kadem (ö. 1088/1677)

126. *el-Alâî (Fetâvâ-yı Yahya Efendi)*: Yahya b. Ömer el-Alai er-Rûmî, Minkârizâde (ö. 1088/1678).

127. *ed-Dürrü'l-muhtâr*: Alâüddin Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed el-Hısnî el-Haskefî (ö. 1088/1677)

128. *ed-Dürrü'l-müntekâ*: Alâüddin Muhammed B. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Muhammed el-Hısnî el-Haskefî (ö. 1088/1677)

129. *el-Fetâva's-Sayrafiyye*: Mecdüddin Es'ad b. Yusuf b. Ali es-Sayrafî (ö. 1088/1677)

130. *Fetâvâ-yı Ankaravî*: Mahmud b. Hüseyin el-Ankaravî (ö. 1098/1687)

13 Taftazani'nin Nesefi'nin el-Akaid'i üzerine yaptığı şerhe Ahmed b. Mustafa el-Hayâlî künyesiyle anılan şair Hayâlî Bey'in yaptığı haşiyeye haşiye olarak kaleme alınmıştır. Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye Matbaası, İstanbul 1314.

131. *Hamevî (Ğamzu ʿuyûni'l-besâir şerhu kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nezâir)*: Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Hasenî el-Hamevî (ö. 1098/1687)

132. *el-Bîrî* (*Haşiyetu'l-Eşbâh) (Umdetü zevi'l-besâir li halli mübhemâti'l-Eşbâh ve'n-nezâir)*: Burhanüddin İbrahim b. Hüseyin b. Ahmed Pîrîzâde (ö. 1099/1688)

133. *Surretu'l-fetâvâ*: Sadık Mehmed b. Ali es-Sakızi er-Rûmî (ö. 1099/1688)

134. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*: Çatalcalı Ali Efendi (ö. 1103/1692)

135. *Fetâvâ-yı Feyziyye*: Seyyid Feyzullah Efendi (ö. 1115/1703)

136. *el-Fetâva'l-Hindiyye (veya el-Fetâva'l-Alemgiriyye)*: Padişah-ı Gâzî Alemgir Ebü'l-Muzaffer Muhammed Muhyiddin Evrengzib (ö. 1118/1707)

137. *Fetâvâ-yı Atâullah*: Muhammed Atâullah b. İbrahim (ö. 1127/1715)

138. *Kefevî [Aslı, Fetâvâ-yı Ali Efendi (Ma'a'n-Nukûl)'dür.]*: Salih b. Ahmed el-Kefevî (ö.1137/1725)[14]

139. *Hadikatu'n-nediyye*: Abdülgâni b. İsmail b. Ahmed b. İbrahim en-Nablusî ed-Dimaşkî (ö. 1143/1731)

140. *Behçetu'l-fetâvâ*: Abdullah Efendi, Yenişehirli(ö. 1156/1743).

141. *el-Mirveha (veya el-Müravviha şerhu'l-Mültekâ)*: Mustafa Hoca b. Mehmed el-Kayserî el-Hanefî Suiçmez Efendi (ö. 1170/1756)

142. *el-İmâdiyye (Muğni'l-müstefti ʿan su'ali'l-müfti, el-Fetâvâ'l-Hâmidiyye)*:Hâmid b. Ali b. İbrahim el-İmâdî ed-Dımaşkî (ö. 1171/1758)

143. *Mecâmiʿ li'l-Hâdimî (Mecâmiʿu'l-hakâik)*: Ebû Said Hâdimî (ö. 1176/1762)

144. *Hâdimî (Dürer Haşiyesi) (Haşiye alâ Düreri'l-hükkam):* Ebû Said Hâdimî (ö. 1176/1762*)*

145. *Netîcetu'l-fetâvâ*: Dürrizâde Mehmed Arif Efendi (ö. 1215/1800)

146. *Hibetüllah (Eşbâh Haşiyesi) (et-Tahkîku'l-bahir şerhu'l-eşbâh ve'n-nezâir*): Muhammed Hibetullah b. Muhammed b. Yahya b. Abdurrahman el-Balebekkî et-Tacî el-Hanefî (ö. 1224/1809)[15]

147. *Tahtavî (Haşiye ale'd-Dürri'l-Muhtâr)*: Ahmed b. Muhammed b. İsmail ed-Dukatî et-Tahtavî el-Mısrî (ö. 1231/1816)

---

14 Şakaik-i Numaniye, c.IV, s.585'de geçen Kefevî Salih Efendi'nin vefat tarihi olarak yukarıda verdiğimiz tarih zikredilmektedir. Bu kişinin bahsettiğimiz Salih Efendi olduğu kanaatindeyiz. Klasik fetva formatına uygun biçimde formüle edilmiş soru ve kısaʿolur' ya da 'olmaz' şeklindeki cevaplar olarak düzenlenmiş olan Çatalcalı Ali Efendi (ö. 1103/1692)'nin fetvaları, fıkıh eserlerindeki sistematiğe benzer bir bölümlemeye (kitâb ve bâb) göre düzenlenmiş elli üç bölümden oluşmuştur. Ahıskalı Ahmed Efendi ile fetva emini Gedizli Mehmed Efendi *Nukûlü Fetâvâ-yı Ali Efendi* adıyla fetvaların orijinallerini kaydetmeksizin ilgili fetvaların dayanaklarını (nükûl) fıkıh doktrinindeki kaynağının adını belirterek eser kaleme almışlardır. Daha sonra Salih b. Ahmed el-Kefevî her nakli, ilgili fetvanın altına kaydetmiştir. bk. Kılıç, Muharrem, "Osmanlı Fetvâ Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: Fetâvây-ı Ali Efendi Örneklemi", *İslam Hukuku Arastırmaları Dergisi*, sy.13, s.71-72, Konya 2009.

15 İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, c.II, s.356. Eserin yazması için bk. DİB İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi No:112'de kayıtlı eser.

148. *Reddu'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*: İbn Âbidîn Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836)

149. *Tenkîh-i Hâmidî (el-Ukûdü'd-Dürriyye fî tenkîhi'l-Fetâvâ'l-Hâmidiyye)*: İbn Âbidîn Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836).

150. *Şerhu Mecâmi' (Güzelhisârî) (Menâfi'u'd-dekâik fi şerhi Mecâmi'i'l-hakâik)*: Mustafa Hulûsi Güzelhisarî (ö. 1253/1837)

151. *Nakdü'l-fetâvâ*: Muhammed b. Hamza el-Alâî[16] (?)

Sonuç

Mecelle heyetinin tasvibine mazhar olmuş Mir'ât-ı Mecelle'de, Mecelle'nin kaynağı olarak belirtilen eserler, tamamen Hanefî mezhebi eserleridir. Heyetin Mir'ât-ı Mecelle ile ilgili tasvibi, Mecelle'yi hazırlama aşamasında yukarıda belirtilmiş olan yüz elli bir eserden faydalanılmış olduğuna delil olarak kabul edilebilir. Ayrıca kanun meddeleriyle kaynak metinlerin tamamen mutabık olduğu bir vakıadır. Mir'ât-ı Mecelle'de kaynak olarak zikredilmiş olan her bir eserin ilgili metni, kaynak olarak gösterildiği maddenin altına ya aynen veya özet olarak alınmıştır. Heyetin zikri geçen eserlerin dışındaki kaynaklardan da istifade etmiş olması muhtemeldir.

Hanefî mezhebinin ilk yazılı metinlerinden Mecelle heyeti üyelerinin yaşadığı döneme kadar bir çok eserden faydalanılmış olması, kanunun hazırlanmasında heyetin, müftâ bih olan görüşün tercih edilerek kanun haline getirilmesi konusundaki hassasiyetini göstermesi açısından önemlidir.

Fıkhın pratik hayata uygulanışının yazılı belgeleri olan fetvâ mecmuaları ve İbn Âbidîn'in Reddü'l-muhtâr'ı gibi fetvâ vermeye yönelik hazırlanmış eserler, referans yoğunluğunun en çok olduğu eserler olarak görülmektedir. Heyetin bu tecrübeden oldukça faydalandığı ortadadır.

Kaynaklar arasında Osmanlı dönemi müelliflerine ait olanların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Osmanlı medreselerinde yetişmiş olan heyet üyelerinin eğitimleri sürecinde bilfiil tanımış oldukları eserleri kaynak olarak kullanmaları gayet tabiidir. Ayrıca Osmanlı medreselerindeki köklü eğitim sürecinde güvenilirlikleri nesilden nesile bir anlamda onaylanmış olan eserlerin kullanılması, heyetin belirsizliklere kapı aralamak istemediğinin de bir göstergesi sayılabilir.

İlk dönem kaynak eserler arasında çoğu eserin Hanefî mezhebi içerisindeki Semerkand-Buhara okulu mensubu diyebileceğimiz müelliflere ait olması, Osmanlı dönemindeki Fıkıh çalışmalarına dolayısıyla Mecelle'ye yön ve şekil veren en önemli anlayışlardan birinin Semerkand-Buhara okulunun anlayışı olduğuna işaret olarak kabul edilebilir.

16 Yazması için bk. 000438 Süleymaniye Reisülküttâb bölümü.

İbn Âbidin'in oğlu Muhammed Alaaddin'in Mecelle heyetinde bulunmasının, heyet başkanı Ahmed Cevdet Paşa tarafından büyük bir fırsat ve katkı olarak kabul edildiği bilinen bir gerçektir. Reddü'l-muhtâr haşiyesi Mecelle'den yıllarca önce kaleme alınmış, eksik kalan son kısımları Ahmet Cevdet Paşanın teşvikiyle Muhammed Alaaddin tarafından tekmil edilmiştir. Muhammed Alaaddin'in Mecelle heyetinde aktif olarak bulunması, Osmanlı medrese geleneğinde en iyi şekilde yetişmiş olan babasından Fıkıh ilmi sahasında devr almış olduğu birikimi kanunun hazırlanmasında diğer üyelerle paylaştığı anlamına gelir. Reddü'l-muhtâr ve metni olan Dürru'l-muhtâr ile Mecelle kaynaklarının çoğunlukla aynı olması bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Kaynakların Kullanım Yoğunluğuna İlişkin Tablo

1. el-Fetâva'l-Hindiyye	509
2. ed-Dürrü'l-Muhtâr	331
3. Mecmau'l-enhur	302
4. Reddu'l-Muhtâr	271
5. Fetâvâ-yı Kâdîhan	209
6. Dürer ve Ğurer	165
7. el-Fetâva't-Tatarhâniyye	135
8. Mülteka'l-ebhur	129
9. Fetâvâ-yı Ankaravî	125
10. el-Muhîtu'l-Burhânî	116
11. el-Fetâva'l-Bezzâziyye	115
12. Tenkîh-i Hâmidî	101
13. Hulâsetu'l-fetâvâ	99
14. el-Eşbâh ve'n-Nezâir	90
15. Kefevî (Fetâvâ-yı Ali Efendi)	84
16. Zahîretu'l-fetâvâ	66
17. Bedâi'u's-sanâi'	64
18. Câmiu'l-füsûleyn	60
19. Şerhu Mecâmi' (Güzelhisarî)	59
20. el-Bahru'r-râik	50
21. Muhîtu's-Serahsî	46
22. Tebyînu'l-hakâik (Zeylaî)	47
23. el-Kunye	43
24. Tahtavî	38
25. Tenvîru'l-ebsâr	37
26. el-Kâfî	37
27. el-Hidâye	36
28. Behçetu'l-fetâvâ	36
29. Hizânetu'l-müftîn	31
30. Fetâvâ-yı Feyziyye	30
31. Fetâvâ-yı Ali Efendi	30
32. es-Sirâcu'l-vehhâc	29
33. Mebsût	28
34. ez-Zahîriyye	25
35. el-Kühistânî	25
36. Hamevî (Eşbâh haşiyesi)	25
37. el-Füsûlu'l-İmâdiyye	25

38. Fethu'l-Kadîr	24
39. el-İmâdiyye (Fetâvâ)	22
40. Sürretu'l-fetâvâ	20
41. el-Vecîz li'l-Kerderî	18
42. en-Nihâye	18
43. Münyetu'l-müftî	18
44. Abdulhalim (Dürer haşiyesi)	17
45. el-Fetâva's-suğrâ	17
46. Şerhu't-Tahâvî	16
47. Minehu'l-Gaffâr	16
48. Netîcetu'l-fetâvâ	15
49. el-Hâvi'z-Zâhidî	15
50. Mecâmi' li'l- Hâdimî	15
51. Fetâvâ-yı Hayreddin	15
52. Muzmerât	14
53. el-Cevheretu'n-Neyyire	12
54. Mecmau'l-Fetâvâ	10
55. el-'İnâye	10
56. el-İhtiyâr	10
57. en-Nehru'l-Fâik	9
58. Fetâva'l-Attâbiyye	9
59. Fetâve'l-Hamîdiyye	9
60. Câmiu'l-fetâvâ	9
61. Damânât-ı Fadliye	8
62. Şerhu'l-Mültekâ (Mirvaha)	8
63. el-Kifâye	8
64. el-Ğıyâsiyye	8
65. Cevâhiru'l-fetâvâ	8
66. Şehu'l-Vehbâniyye (İbn Vehbân)	7
67. el-Müctebâ	7
68. Kâriulhidâye	7
69. Fetâve'n-nevâzil	7
70. Ğâyetu'l-beyân (Şerhu'l-Hidâye)	7
71. el-Alâî (Fetâvâ-yı Yahya Efendi)	7
72. el-Vânî (Dürer haşiyesi)	6
73. es-Sirâciyye	6
74. el-Asl (el-Mebsût)	6
75. el-Velvâliciyye	5

76. Hizânetu'l-ekmel	5
77. et-Ta'rîfât	4
78. Şerhu Mecmai'l-bahreyn	5
79. Lisânu'l-hükkâm	4
80. Hizânetu'l-fıkıh	4
81. ed-Dürrü'l-müntekâ	4
82. Bidâye	4
83. Şerhu'l-kenz (Aynî)	4
84. Ahkâm-ı Nâtıfî	4
85. ez-Ziyâdât	3
86. Tuhfetu'l-fukahâ	3
87. et-Timurtâşi	3
88. Müeyyedzâde	3
89. el-Muğnî	3
90. Şerh-u Edebi'l-kâdî (Sadr-ı Şehîd)	3
91. Mi'râc (Şerhu'l-Hidâye)	3
92. Resâilu İbn Kemal	3
93. el-Hassâf (Edebü'l-Kâdî)	3
94. Hâdimî (Dürer haşiyesi)	3
95. el-Fetâve'l-kübrâ	3
96. Şerhu'l-Hidâye ('Aynî)	3
97. Şürunbülâlî (Dürer haşiyesi)	2
98. Şerhu'l-Vehbâniyye (Şürunbülâlî)	2
99. Şerhu'l-Vehbâniyye (İbnu'ş-Şihne)	2
100. et-Teshîl	2
101. Telhîsu'l-Câmi'i'l-kebîr	2
102. Tehzîb	2
103. Sadruşşerîa (Tenkîhu'l-usûl)	2
104. el-Bircendî	2
105. Nisâbu'l-ihtisâb	2
106. el-Mültekat	2
107. Muhtârâtu'n-Nevâzil	2
108. Mecmûai Dede Efendi	2
109. Mecmau'l-bahreyn	2
110. el-Kudûrî	2
111. Kitâbu'l-Uyûn	2
112. Hâherzâde (el-Mebsût)	2
113. Kenzu'd-dekâik	2

114. el-Hayâlî	2
115. Fetâvâ-yı Atâullah	2
116. Fetâvâ-yı Ebussuûd	2
117. el-Câmiu's-sağîr	2
118. el-Câmiu'l-kebîr	2
119. el-Bîrî (Haşiyetu'l-Eşbâh)	2
120. Damânât-ı Ğânim	2
121. Yetîmu'd-Dehr	1
122. el-Yenâbi'	1
123. Vâkı'âtü'l-Hüsâmî	1
124. Umdetu'l-fetâvâ	1
125. et-Tecnîs	1
126. et-Tahrîr	1
127. Şerhu'l-Vikâye (Şeyhzâde)	1
128. Ramazan Şerhu şerhi'l-Akâid	1
129. eş-Şümunnî	1
130. el-Fetâva's-Sayrafiyye	1
131. Riyâzu'l-ezhâr	1
132. Nakdu'l-fetâvâ	1
133. Mirkâtu'l-fıkıh	1
134. Menâr	1
135. Melceu'l-kudât	1
136. Îzâhu'l-Islâh	1
137. Manzûmet-u İbn Vehbân	1
138. Hîbetullah (Eşbâh haşiyesi)	1
139. Hizânetu'r-ruvât	1
140. Hadîkatu'n-nediyye	1
141. Fevâkih-i Bedriyye	1
142. el-Fevâidu'z-Zeyniyye	
143. Fetâvây-ı Üskübî	1
144. Fetâvây-ı Ebülleys	1
145. Müntekâ	1
146. Âdâbu'l-evsiyâ	1
147. Haşiyetu'l-Bahr (H. Remli)	1
148. Azmîzâde (Haşiye ale'd-Dürer)	1
149. Risâletu'l-İbrâ'	1
150. el-Füsûlü'l-Üsrûşeniyye	1
151. el-Ahsiketî	1